

# **Hur svensk militärmusik blev civil**

*Sven Heilo*

C-uppsats i musikvetenskap  
Lunds universitet 2008  
Handledare: Greger Andersson

# Hur svensk militärmusik blev civil

## Innehållsförteckning:

Introduktion	1
Prolog: Militärmusik – en motsägelse?	2
1901 års härordning	2
— Musik för den stora allmänheten: blåsorkestern	4
Ny härordning 1914	5
— Ny utredning 1915	8
”Aldrig mera krig” – regementsdöden 1925	9
— Missnöje och fortsatt utredande	13
Beredskapstiden 1939-45 – 13 nya musikkårer	14
Efterkrigstiden, kalla kriget – militärmusiken ifrågasätts ånyo	14
— 1947 års musikutredning	16
— Ärendet dras i långbänk till 1954	18
— 1960-talet	19
Civiliseringen genomförs: Regionmusiken inrättas	21
En internationell jämförelse	22
Något om instrument och instrumentationens betydelse	24
— Lite instrumenthistoria	24
— Något om arrangemang	27
Epilog: en auditiv jämförelse	29
Källor	31
Bilaga I: 1942 års stämbesättning mm	34

# Hur svensk militärmusik blev civil

*Sven Heilo*

## Introduktion

Under senare delen av 1800-talet hade militärmusiken i Sverige kommit att bli en hörnsten i landets musikkultur, med förankring i breda folklager. Vid 1920-talets nedrustningsiver, då ett stort antal infanteriregementen drogs in, drabbades visserligen även militärmusiken av nedskärningar, men det var ingen diskussion om själva dess existens, fastän somliga antimilitarister yttrat sig kritiskt om den. Andra ansåg tvärtom att den var av omistligt värde även för det civila musiklivet och därför borde vara kvar i så stor utsträckning som möjligt. Femtio år senare organiserades den som en enbart civil institution. Syftet med denna uppsats är att undersöka vilka bevekelsegrunder, konstnärliga, kulturella eller ekonomiska, som ledde fram till att denna för det svenska musiklivet viktiga institution fick en civil huvudman och 1971 blev den s.k. Regionmusiken.

Forskningsläget är sedan länge relativt stillastående och det skriftliga källmaterialet tämligen magert. I samband med tillkomsten av Regionmusiken på 1970-talet utgavs två verk, av Åke Holmquist resp. Sigfrid Strand, som uttömmande erbjuder en översikt över den svenska militärmusikens historia och utveckling fram till 1971.

Jag vill rikta ett särskilt tack till min handledare, professor Greger Andersson, samt till Lars C Stolt, Militärmusiksamfundet, Stockholm och Mats Janhagen och Torgny Hanson, båda från Försvarmusikcentrum, Stockholm, som på olika sätt bidragit med tips och värdefulla kommentarer.

Den dokumentation som legat till grund för denna undersökning framgår av källförteckningen. Citat ur källmaterialet är angivna med kursiv stil.

## Prolog: Militärmusik – en motsägelse?

Militärmusik – är inte själva begreppet ett *contradictio in adiecto*? Det finns de som hävdar det: ett motsatspar, det kanske mest sublima av alla mänskliga uttrycksmedel *versus* den mest avskyvärda verksamheten av alla, kriget? Vid ett tillfälle någon gång under 1970-talet, då marschkännaren Bo Ancker (1926-1997) ännu gavs utrymme i TV och tilläts presentera ett utdrag av årets ”Edinburgh Military Tattoo”, hade man först lagt in en intervju med en ung man, som med en röst som bokstavligen darrade av indignation, krävde totalförbud för militärmusik i allmänhet och marschmusik i synnerhet, såväl i etermedierna som i levande livet. Det undandrar sig författarens bedömning om inslaget vore att betrakta som ett slags brasklapp från TV-ledningens sida för att ursäkta att programmet överhuvudtaget sändes. Den unge musikpacifistens reaktion var emellertid inte ny – liknande synpunkter hade redan framförts från nedrustningshåll i samband med den stora regementsnedläggningen 1925, med motiveringen att militärmusiken borde avskaffas ”eftersom den var det enda som gjorde militärväsendet populärt.”<sup>1</sup> Argumentet återkom 1971 i en intervju med Henrik Sjögren, kultureddaktör på Kvällsposten, senare tf. direktör för Rikskonserter: ”Jag vill alltså påstå att militärmusiken i all sin käckhet är till skada...”<sup>2</sup>

För att ge en allsidig bild av den svenska militärmusiken under 1900-talet och de tre viktiga uppgifter den ansågs ha, är det nödvändigt att följa hur olika försvarsbeslut i riksdagen behandlat den. En intressant fråga i sammanhanget är varför de övriga nordiska länderna, vars samhällsekonomiska ramar och politiska förhållanden är snarlika Sveriges, behållit sin militärmusik, medan man i vårt land valde att 1971 ”civilisera” den. Den enda förklaringen kan inte vara att man i de övriga nordiska länderna, på grund av sina erfarenheter under Andra världskriget värderade den egna nationen och militärmusikens symbolvärde högre än vad fallet var i vårt land. Däremot kan det ha varit så att arbetsförhållandena för vårt lands militärmusiker under 1960-talet blev så ogynnsamma att de medförde en kvalitetsförsämring, varför man valde att genom en ny organisation försöka komma tillrätta med bristerna.

---

<sup>1</sup> Åke Holmquist, *Från signalgivning till regionmusik*, sid 103

<sup>2</sup> Holmquist, sid 155

## 1901 års härordning

Det finns vissa politiska och kulturella aspekter att särskilt beakta när man vill granska militärmusikens status och roll, nämligen de för tillfället rådande idéströmningarna och den allmänna tidsandan i samhället. Flera historiker har påpekat att 1800-talet idéhistoriskt egentligen inte började förrän 1815, efter Napoleons fall, och slutade först 1914 vid skotten i Sarajevo, då Österrike-Ungerns tronföljare Franz Ferdinand mördades av en serbisk nationalist. Det är ingen överdrift att hävda att tidsandan i det oscarianska Sverige vid sekelskiftet 1900 präglades av två rörelser. Mot den framväxande arbetarrörelsen och socialdemokratin stod ett borgerligt etablissemanngpräglat av nationalism, historieromantik, rysskräck och Karl XII-beundran.<sup>3</sup> Vid unionsupplösningen 1905 förekom en del verbalt sabelskrammel och vissa truppförband fick order att marschera upp vid norska gränsen, men något brödrakrig utbröt inte.

Genom försvarsreformen som beslöts av riksdagen 1901 infördes allmän värnplikt i vårt land. Denna hade föregåtts av mycket utredande och resultatet av den blev en starkt försvarsfientlig inställning hos socialdemokraterna, särskilt de yngre. Samtidigt som liberalerna i allmänhet ansåg, att medborgerliga rättvisekrav och sociala reformönskningar nu borde komma i första rummet, blev bönderna, som hade blivit helt befriade från jordbördorna, alltmera försvarsvänliga och ängsliga för radikala strömningar. Följden av allt detta blev skärpta motsättningar i värnplikts- och rustningsfrågor och slutligen 1910-talets ursinniga försvarsstrid med bondetåget som dramatisk kulmen.<sup>4</sup>

1901 års härordning påverkade även militärmusikens ställning. Den hade tidigare bekostats genom enskilda musikkassor vid regementena, men blev nu en statlig angelägenhet och fick mera fasta former i och med att särskilda tjänster inrättades.<sup>5</sup> Antalet musikkårer fastställdes till 53. 1902 utarbetade Landtförsvarsdepartementet ett förslag rörande harmonimusiken vid armén. En kommitté, bestående av överste J.G. Björlin (ordf), överste J.G. Wikander, riksdagsman Carl Persson i Stallerhult och musikdirektören vid Svea livgarde, J.G. Kjellberg, tillsattes, med uppdrag att avge ett betänkande. Kommittémedlemmarna blev själva inte överens och på grund av stor oenighet mellan första och andra kammaren

---

<sup>3</sup> Jan-Olof Olsson, *1914*, sid 27 o.f.

<sup>4</sup> Sten Carlsson, art. "Den långa vägen till värnpliktsarmén", *Den svenska historien*, vol. 9, sid 211,

<sup>5</sup> *Nationalencyklopedin*, vol 13, sid 316

bordlades deras aktstycke 1904, men året därpå presenterade regeringen ett nytt förslag till organisation, som godtogs av riksdagen. Kommittéförslaget från 1903 avslöjar ett tänkesätt uteslutande dikterat av militära krav: signalgivning resp. ”frammanande av fosterländska känslor” hos de värnpliktiga. Att man inte nämnde militärmusikens mycket stora betydelse för det civila musiklivet ter sig synnerligen märkligt, enkannerligen om man tar i beaktande dess samhällseliga roll under 1800-talet, vilken Åke Holmquist förtjänstfullt redogjort för.<sup>6</sup>

Signalgivning i fält med trumpet, horn eller trumma var klassiska arv från tidigare århundraden och ansågs vara av betydelse ännu långt in på 1900-talet.<sup>7</sup> Kommittébetänkandet nämner också att regementsmusiken skulle ansvara för musiken vid de s.k. stora signalerna revelj, tapto, korum och förgaddring.<sup>8</sup> Vid infanteriet skulle den dessutom medverka under marsch på fältet.

Vad beträffar militärmusikens moralhöjande effekt på manskapet anfördes i betänkandet följande:

*Slutligen har harmonimusiken till uppgift att genom sina glada, lifliga melodier uppfriska truppen, då den hvilar ut efter utståndna mödor och umbäranden i läger eller bivack. De toner, som kunna höras från den egna musikkåren, hafva en underbar verkan, i det att de höja den fosterländska stämningen och till följd däraf äfven motståndskraften<sup>9</sup>.*

Liknade formuleringar skulle komma till heders gång efter annan i praktiskt taget alla senare utredningar om militärmusikens personalvårdande betydelse.

### **Musik för den stora allmänheten: blåsorkestern**

Vi kanske föreställer oss att regelrätta konserter med klassisk musik i ett så musikaliskt traditionsrikt land som Österrike under 1800-talet var ett stående inslag stora delar av befolkningen fick del av. Så var emellertid inte alls fallet. Där, liksom i vårt land, stod militärmusikkåren för den enda musikkultur de breda folklagren kom i åtnjutande av,

---

<sup>6</sup> Holmquist, sid 55 o.f.; *Svensk Uppslagsbok*, vol 19, spalt 1135

<sup>7</sup> Så sent som 1956 och 1957 medverkade författaren som hornblåsare vid flaggans hissande resp. halande vid Sjövärnskåren, en ceremoni som ännu tillmättes stor betydelse.

<sup>8</sup> Signal vid sammandragande av trupp. Somliga regementen, t.ex. Livregementets grenadjärer, hade t.o.m. en särskild förgaddringsmarsch.

<sup>9</sup> 1903 års kommittébetänkande, Holmquist, sid 79

bortsett från kyrkomusiken och den rena folkmusiken. Den som tror att symfonikonsert i t.ex. musikmetropolen Wien var ofta förekommande vid denna tid tar grundligt miste<sup>10</sup>. Den övervägande majoriteten av wienarna hade aldrig hört en stor symfoniorkester och ute i landsorten saknades denna möjlighet helt och hållet. Här hade militärkapellen sin stora folkbildande uppgift, genom att för en större publik, låt vara i form av transkriptioner för blåsorkester, presentera verk av såväl de klassiska mästarna, som representanter för ”den lätta musan” t.ex. Strauss, von Suppé och Offenbach.<sup>11</sup>

I vårt glest befolkade land rådde likartade förhållanden. Det var i första hand på gator, torg och i parker i små och stora städer som militärmusiken gjorde en ovärderlig insats som förmedlare av god musik, till råga på allt gratis. Mötet med blås- och militärorkestrar var för många människor deras enda erfarenhet av musik. I Stockholm konserterade sommartid på 1890-talet och en bit in på 1900-talet österrikiska gossorkestrar och italienska militärkapell på Strömparterren.<sup>12</sup> Militärmusik förekom också regelbundet under sommaren, redan från 1820-talet vid Mosebacke och Rotundan i Humlegården, från 1830-talet vid Blå Porten på Djurgården. Från ca 1870 spelade Andra (Göta) Livgardets musikkår på Hasselbacken under sommarsäsongen, från 1891 omväxlande med Svea Livgardes musikkår. På Skansen hade Flottans musikkår engagemang från 1892 ända fram till 1950-talet mellan maj och september och i Göteborg spelade militärmusikkåreerna regelbundet under sommarmånaderna på Trädgårdsföreningen och Liseberg från andra hälften av 1800-talet.<sup>13</sup> Likartade förhållanden, låt vara i kanske mindre skala, rådde ute i landet på de olika garnisonsorterna. Militärmusikerna spelade dessutom en viktig pedagogisk roll i egenskap av professionell expertis när de medverkade i de olika musikaliska sällskap som på olika håll ute i landet bildades kring entusiastiska amatörer ur borgerskapets krets. De var i själva verket en förutsättning för det aktiva musicerandets spridning till de breda lagren<sup>14</sup>. Många av militärmusikerna själva kom från arbetar- eller bondehem, varför deras närvaro kan sägas ha bidragit till den ståndsutjämning som ägde rum under senare delen av 1800-talet. Dessa aspekter berördes över huvud taget inte i 1903 års kommittébetänkande.

---

<sup>10</sup> I Musikvereinsaal, inrymt i det 1869 färdigställda konserthuset, känd över hela världen från nyårskonserten i TV, förekom årligen bara åtta eller högst tio symfonikonsert och då för en publik av i huvudsak konnässörer.

<sup>11</sup> Eugen Brixel/Gunther Martin/ Gottfried Pils, *Das ist Österreichs Militärmusik*, sid 221-222

<sup>12</sup> Björn Hodell, art. ”Schweizerier, utevärdshus och restauranger”, *Det glada Sverige*, vol III, sid 1885; Strand, sid 99-100

<sup>13</sup> Åke Edenstrand, art. ”Civila och militära musiker”, *Musiken i Sverige*, vol III, sid 162

<sup>14</sup> Författarens första stapplande steg som 14-årig amatörmusiker togs 1954, typiskt nog under ledning av en pensionerad militär musikdirektör.

## Ny härordning 1914

Vid krigsutbrottet i augusti 1914 urladdades de våldsamma spänningar som byggts upp i Europa efter sekelskiftet, utlösta av mordet i Sarajevo. Masshärarna fördes per järnväg till sina respektive fronter och marscherade sedan till sina respektive tilldelade avsnitt, ofta med regementets musikkår i spetsen. Optimism rådde på de flesta håll, man räknade med att vara ”hemma igen innan höstlöven föll”<sup>15</sup>. Den gamla anklagelsen om att fältherrar alltid utkämpar dagens krig med gårdagens taktik fick emellertid åter aktualitet, för generalerna på båda sidor hade ingen aning om vilka destruktiva krafter de släppte loss och vilken förödande eldkraft moderna vapen hade. Men i samtliga arméer var man samtidigt enig om att militärmusiken hade stor betydelse för truppernas stridsmoral och disciplin. Författaren Stefan Zweig menade t.o.m. att Österrike-Ungern hade skickligare militärkapellmästare än generaler.<sup>16</sup>

De nordiska länderna drogs inte in i striderna, men i vårt land levde stämningarna från Bondetåget och den politiska striden om F-båten<sup>17</sup> kvar, liksom rysskräcken (vältaligt underblåst av Sven Hedin i stridsskriften ”Ett varningsord” 1912).<sup>18</sup> Om 1905 års beslut således ensidigt argumenterat för ett bibehållande av militärmusiken på rent militära bevekelsegrunder, ifrågasatte man i samband med en ny härordning 1914 om denna motivering var tillräcklig för att bibehålla rådande organisation och omfattning. För första gången uppmärksammade man militärmusikens betydelse för det allmänna musiklivet. Men man förde också in en synpunkt som går som en röd tråd genom kulturlivet i vårt land: kostnaderna får inte bli för höga! Gång på gång under hela 1900-talet stöts och blöts lönekostnaderna för militärmusiken i försvarsbudgeten, oftast med negativa förtecken. Den numerär och organisation som införts 1905 ansåg man nu vara alltför kostnadskrävande. Olika förslag syftande till att nedbringa kostnaderna framlades, t.ex. att dra in ett antal mindre kårer och reducera antalet musiker i de större kårerna. Båda alternativen avvisades dock av chefen för försvarsdepartementet i ordalag som förtjänar att citeras:

*En indragning av vissa mindre musikkårer synes ej heller vara att förorda. Jämväl dessa kårer förse de mobiliserade formationerna med erforderligt antal signalblåsare och rapportförare. Därjämte hava de, trots sin ur musikalisk synpunkt svaga numerär, i*

---

<sup>15</sup> Tuchman, *The Guns of August*, sid 135 o.f.

<sup>16</sup> Johnston, *The Austrian Mind*, sid 51

<sup>17</sup> F-båten fick t.o.m. en marsch sig tillägnad, komponerad av Fredrick Sandström-Du Rietz

<sup>18</sup> Olsson, *1914*, sid 36 o.f.



*likhet med övriga musikkårer till uppgift att vara sina respektive truppförband till vederkvickelse såväl under fredstjänsten som i fält [...]*

*Förutom sin militärmusikaliska uppgift hava de större musikkårerna en ingalunda oviktig betydelse med avseende å musiklivet i allmänhet i landet [...] Beaktas måste dock, att militära musikkårer i alla händelser äro erforderliga och att vi i militärmusiken hava en organisation som väl lämpar sig att å respektive förläggningssorter fylla de musikaliska uppgifter, som eljest skulle tillkomma med statsmedel understödda orkestrar. De militära musikkårernas torde dessutom representera en icke obetydlig fond av god musikalisk tradition, som bör tillvaratagas.<sup>19</sup>*

Riksdagsmännen Kvarnzelius, Staaf (liberaler) och Thorsson (socialdemokrat) anförde i sina resp. motioner kostnadsskäl för långtgående neddragningar, med stöd av den noggranna kostnadsutredning som gjorts av musikstyckjunkaren Gustav Gille, som dessutom ifrågasatte om musikutövning under fältmässiga förhållande ens vore möjlig. Han menade att musikens rent militära betydelse var överdriven med tanke på hur kraven på soldaternas uppträdande i fält ändrats i samtiden. Trupperna var klädda i gråa uniformer och skulle uppträda så dolt som möjligt i terrängen.<sup>20</sup> Akustisk signalgivning och utförande av musik kunde knappast förekomma längre, utom i enstaka fall, menade Gille. Decimering av musikerna och skador på instrumenten genom fientlig eldgivning skulle innebära att det över huvud taget inte gick att utföra musik i frontlinjen:

*Man kan naturligtvis ej i ett krig garantera för att musikerna gå skottfria, och det behövs ej mer än att i en musikkår tubaisterna t.ex. bli dödade, för att musikkåren har trätt ur funktion.<sup>21</sup>*

Gilles argumentation må verka bestickande, men det finns gott om motsägande vittnesbörd från Första Världskriget när det gäller musikkårernas fältmässiga insatser på olika frontavsnitt. När t.ex. brandenburgska grenadjärer från Frankfurt an der Oder 1915 satte sig i rörelse för att försöka erövra de franska befästningarna vid Verdun skedde detta till tonerna av

---

<sup>19</sup> Chefens för försvarsdepartementets yttrande över 1914 års härordning, Holmquist sid 82-83

<sup>20</sup> Franska infanterister gick ut i fält i augusti 1914 iklädda röda byxor och mörkblåa kappor. Först efter de fruktansvärda förlusterna i slaget vid Marne insåg de militära ledarna misstaget och föreskrev en fältuniform i en mera diskret färg, *horizon bleu*. Tyskar och engelsmän däremot hade redan från början klätt sina soldater i *feldgrau* resp. *khaki*. Se John Keegan, *The First World War*, sid 84-85

<sup>21</sup> Gustaf Gille citerad, Holmquist, sid 84

Piefkes gamla marsch ”Preussens Gloria”<sup>22</sup>. Fotografier från fronterna i öster visar t.ex. musikkåren från det anrika Wienregementet ”Hoch und Deutschmeister”, eller ”Wiener Edelknaben”, som det kallades i folkmun, uppställd i full fältutrustning någonstans i en skog, eller hur musikkåren vid det ungerska infanteriregementet nr 76 spelar vid en katolsk fältgudstjänst i dimma framför snötäckta bondstugor i februari 1916.<sup>23</sup>

1914 års utredning har karaktären av en kompromiss mellan 1905 års ordning och de radikala motionärernas underkännande av militärmusikens militära betydelse. Man tillmätte inte signalgivningen samma vikt, men var inte heller beredd att som Staaf m.fl. helt bortse från militära aspekter. Märkligt nog gav man ingen representant för det civila musiklivet tillfälle att yttra sig om reduktionsförslaget. De militära myndigheterna var överlag ytterst negativt inställda till det. En arméfördelningschef befarade t.o.m. *att den föreslagna, högst betydande reduktionen av arméns musikkårer komme att inverka menligt på vår armés redan nu icke synnerligen starka disciplin*<sup>24</sup> I krig skulle musiken med andra ord egga soldaterna till nya fosterländska dåd, i fred skulle den bidra till soldaternas uppbyggelse och för att upprätthålla disciplinen. Dessutom var den ett verksamt propagandamedel:

*En mycket stor betydelse ägde regementsmusiken även däri, att den motarbetade den antimilitaristiska agitationen [...] där tendenser till misstämning eller avoghet mot armén framträdde, minskades desamma då regementsmusiken komme till sådan användning, som för hela befolkningen medförde intresse.*<sup>25</sup>

## Ny utredning 1915

Den hårda kritiken från tunga instanser medförde att en ny utredning tillsattes 1915, men då utan att hämmas av några i förväg fastställda kostnadsramar. Den nya utredningen tilläts ”att vid den blivande omarbetningen av förslaget alternativt föreslå en höjning av kostnadssumman, i den mån detta finnes oundgängligen erforderligt, för att icke försvarsväsendets effektivitet må nedsättas eller andra oavvisliga intressen undanskjutas”. Något som bidrog till denna förändrade inställning torde ha varit den allvarliga internationella

---

<sup>22</sup> Olsson, *Den okände soldaten*, sid 113 o.f.

<sup>23</sup> Brixel/Martin/Pils, sid 288-290

<sup>24</sup> Citat av referat i 1915 års sakkunnigutlåtande, Holmquist, sid 86

<sup>25</sup> Yttrande av arméfördelningschef, Holmquist, sid 86

bakgrunden, nämligen det pågående kriget. Utredningen ägnar stort utrymme åt militärmusikens militära uppgifter och beskriver i detalj olika situationer där den anses vara av stor betydelse. De militära musikkårerna betraktades t.o.m. som vapen bland andra, ett vapen som tycktes outhärligt för att svenska trupper skulle gå segrande ur strider. För första gången antydes även i klartext dess dubbla roller för det allmänna musiklivet:

*Harmonimusiken fyller en annan viktig uppgift. Den utgör nämligen för det stora flertalet av vårt folk den enda möjligheten att få njuta av verkligt god musik, och bliver, därigenom att årsklass efter årsklass värnpliktiga fullgör sin tjänst, det enda sättet att göra musiken till en hela folkets egendom [...] Slutligen bör beaktas, att vid regementenas musikskolor kunna utbildas goda svenska instrumentalmusici.<sup>26</sup>*

Givetvis utlöste de många förslagen om militärmusikens inriktning en livlig debatt under åren 1914-16, inte minst bland musikpersonalen. I sammanhanget bör särskilt två debattskrifter nämnas, nämligen *Inlägg i militärmusikfrågan* (1915) och *Armémusiken. Vår folkmusik* (1918) av dåvarande musikunderlöjtnanten Gustaf Björkquist vid Livregementets grenadjärer i Örebro.<sup>27</sup> De båda inläggen skilde sig innehållsligt från varandra, beroende på att Björkquist skickligt förstod att anpassa sina argument till de olika målgrupper han vände sig till. *Inlägg i militärmusikfrågan* vände sig till de liberala och socialdemokratiska motionärerna vid 1914 års riksdag, som ju hade mindre positiv inställning till det militära etablissemanget. För dem framhöll Björkquist militärmusikens stora betydelse för det allmänna musiklivet, särskilt då dess roll som utbildningsanstalt för blivande civilmusiker. För att appellera till adressaternas politiska hemvist citerade han en dansk socialdemokrat vid namn Meyer, som i ett tal om militärmusiken sagt: ”För mig är militärmusiken lika värdefull som all annan musik och jag beklagar att den skall avskaffas.<sup>28</sup> Jag vill hellre behålla militärmusiken än att ej alls ha någon musik”. Björkquist underströk också militärmusikens rent kulturella betydelse.

I sin andra debattskrift, *Armémusiken. Vår folkmusik*, slog Björkquist an andra strängar. Den vände sig till reservanterna i 1915 års utredning, som ju knappast kunde beskyllas för negativ inställning till det militära. Men han bemötte deras betoning av

---

<sup>26</sup> Utlåtande av de sakkunniga, Holmquist, sid 92; Strand sid 103

<sup>27</sup> Väl valda delar Björkquists skrifter citeras av Holmquist, sid 93-107. Författaren har på följande sidor, efter kontroll av Björkquists originaltexter, utgått från Holmquists återgivning.

<sup>28</sup> Holmquist, sid. 93. Den danska militärmusiken föreslogs bli indragen 1911. Mera härom nedan, sid 23

signalgivningen på bekostnad av harmonimusiken med anför en lång rad exempel på hur såväl centralmakernas som de allierades musikkårer aktivt deltagit på olika frontavsnitt i det pågående kriget och genom sin musik eggat soldaterna till olika hjältedåd. Någon socialist kunde han givetvis inte åberopa i detta sammanhang, men väl ingen mindre än den tyske rikskanslern Otto von Bismarck, som vid något tillfälle påstås ha yttrat sig positivt om musik i allmänhet.<sup>29</sup>

Björkquists farhågor för en reducering av militärmusiken visade sig så småningom vara överdrivna, för inte heller 1915 års utredning kom att utgöra underlag för någon proposition i riksdagen. 1905 års musikorganisation kom därför att fortleva ända fram till den stora nedrustningen på 1920-talet.

### **”Aldrig mera krig” - Regementsdöden 1925**

Första Världskrigets slut och Versaillesfreden kom att prägla stämningarna i 1920-talets Europa. Det ohyggliga skyttegravskriget, de meningslösa stormanfallen för att ”räta ut” ett frontavsnitt och vinna tillbaka några hundra meter gytjig mark, full med krevadgröpar, giftgasens fasansfulla verkningar och de överlevandes berättelser hade skapat en gemensam inställning hos befolkningen: ”Aldrig mera krig”. Att under sådana omständigheter försöka verka för ett bibehållande av stora stående militära styrkor var naturligtvis vanskligt, för att inte säga omöjligt. Mellankrigstiden torde, trots den allmänna nedrustningen i Europa, snarare betraktas som en vapenvila än en fredsperiod, för de motsättningar som rådde mellan de allierade å ena sidan och de besegrade centralmakterna å den andra ledde snart till nya spänningar i de internationella relationerna.

I vårt land tillsattes 1919 en försvarsrevision, som blev klar 1923. Högerregeringen lade fram en proposition 1924, som innebar en viss upprustning i förhållande till läget 1919, men samtidigt en relativt stark reducering av 1914 års härordning. 1924 års andrakammarval medförde dock ett regeringsskifte, så att Hjalmar Branting i oktober kunde bilda sin tredje ministär. Ett försvarsutskott tog fram underlag och med stöd av den borgerliga vänstern genomfördes 1925 års försvarsordning. Den medförde en drastisk reducering av antalet arméförband, den s.k. ”stora regementsdöden”.

---

<sup>29</sup> Författaren, som läst två större biografier om ”järnkanslern”, kan inte erinra sig ha sett någonstans att denne skulle ha hyst mer än ett tankspritt intresse för musik. Däremot är det belagt att fältmarskalk Paul von Hindenburg, ”segraren vid Tannenberg”, uppskattade ”militärmusikens medryckande, friska toner” (Olsson, *Den okände soldaten*, sid 244)

Att indragningarna kom att drabba även militärmusiken säger sig självt och dess vänner kämpade hårt för att rädda vad som gick att rädda. Man fick stöd i riksdagen från oväntat håll. Socialdemokraten Carl Lindhagen (ursprungligen radikal liberal, från 1909 socialdemokrat) var en individualist som hade svårt att som riksdagsman iaktta partidisciplin.<sup>30</sup> Han var radikalpacifist och föreslog total nedrustning. Det enda han ville undanta var militärmusiken och detta enbart på grund av dess betydelse för det allmänna musiklivet. Redan i samband med högerpropositionen 1924 hade han motionerat om att militärmusiken skulle undantas från militärväsendets minskning och att musikorganisationen skulle omvandlas till en statlig, civil organisation och tilldelas anslag från ecklesiastikdepartementet, *för att främja musiklivet i landet och särskilt den vanlottade landsbygden*<sup>31</sup>. Mer än tre kvarts sekel senare kan man konstatera att Lindhagen faktiskt var inne på samma idéer som 1971 resulterade i inrättandet av den s.k. Regionmusiken. Vid 1925 års riksdag framförde han ånyo denna idé.

Förslaget som lades fram av 1924 års försvarsutskott gick ut på remiss och för första gången gav man en civil instans möjlighet att yttra sig i militärmusikfrågan, nämligen Musikaliska Akademien. Dess synpunkter är värda att återges. Man förordade att infanterikåren borde omfatta 21 man (utskottet hade föreslagit 17) och att musikkåren tillhörande specialvapen, förlagda på samma orter som infanterikåren drogs in. Liksom Björkquist ansåg man att militärmusikens insatser för det allmänna musiklivet borde ges fasta former.

Försvarsminister Per-Albin Hansson följde i sitt förslag i stort sett Musikaliska Akademiens synpunkter, men riksdagen beslöt vissa marginella ändringar. Riksdagsbeslutet framgår av nedanstående uppställning:

	Antal			
	musikkåren			
	Typ I	Typ II	Typ III	Typ IV
Enligt propositionen	1	18	5	2
Enligt riksdagens beslut	2	18	5	5

Som redan nämnts ville Carl Lindhagen undanta militärmusiken från den allmänna nedrustningen och omvandla den till en civil musikorganisation, och Musikaliska Akademien var inne på liknande idéer då man förklarade sig villig att stödja ett förslag om att

<sup>30</sup> Sten Carlsson, art. ”Den moderna socialpolitikens grundläggning”, *Den svenska historien*, vol 9, sid 251,

<sup>31</sup> Holmquist, sid 97, Strand, sid 107

kulturbudgeten skulle svara för de kostnader som drabbade försvaret i samband med militärmusikens insatser för det civila musiklivet.

Gustaf Björkquist, som nu befordrats till musikediktör vid Livregementets grenadjärer i Örebro, kastade sig in i debatten med en ny skrift, *Armémusikens sociala betydelse*, ett litet häfte på ett fåtal sidor, med ett aggressivt och polemiskt innehåll. I den var det inte längre tal om att hänvisa till Bismarck eller till militärmusikens betydelse för eggande av soldater till bajonettanfall, utan att framhålla dess betydelse för det allmänna musiklivet. Han försökte täcka in alla aspekter av de insatser militärmusikerna skulle kunna erbjuda folkets breda lager, t.ex. att *bereda inomhusarbetande en möjlighet att komma ut i friska luften* (nämligen för att avnjuta en utomhuskonsert), att *18 av symfonimusikens 23 stämmor utgöres av blås- eller slaginstrument, vilka endast i regel kunna trakteras av sådana svenska musiker som åtnjutit utbildning och vunnit rutin vid militärmusikkårerna*, samt frågar *var annorstädes än i armémusiken skulle f.ö. fattiga pojkar med musikalisk begåvning på ett billigare och lämpligare sätt utbildas till orkestermusiker?* Även etnisk-nationalistiska aspekter kommer in i bilden då han ondgör sig över risken för att en reducerad armémusik på grund av små besättningar skulle tvingas befatta sig med *slagdängemusik... (den) representerar icke svensk musikkultur utan utländsk*<sup>32</sup> (udden riktades mot jazzmusiken). I en lång artikel i Örebro Dagblad<sup>33</sup>, med rubriken ”En fara för vår musikkultur” upprepade Björkquist förgäves sina argument. Han inleder med en lång och ordrik beskrivning av den sjunkande standarden på orkestermusikerna i de stora symfoniorkestrarna, *som utländska [sic!] dirigenter offentligt klagat över och ondgör sig över unga musiker som hellre spelar på kaféer och inte underkastar sig en lång utbildning*. Han hävdar att det bara är genom många år i en stor orkester man tillägnar sig den färdighet som är nödvändig och pläderar för ett bibehållande av 33 man i militärkårerna – ”21 man är alldeles för lite och små ensembler som sextetter och oktetter är förkastliga”:

*Nedskärningarna är förkastliga och oförsvarliga, ty det är icke staten värdigt att organisera och stödja mindervärdig musik. Denna behöver minsann ingen uppmuntran av staten. Tänk på alla våra 100- för att icke säga 1000-tals jazzkapell. Men det är ej uteslutande fördelaktigt av statsfinansiella skäl. [...] Redan nu gå millioner kronor till utlandet för mindervärdig musik. Efter en*

---

<sup>32</sup> Björkquists inlägga till Lindhagens motion, citerad i Holmquist sid 105

<sup>33</sup> Artikel den 22 maj 1925 (UB)

*omorganisation i enlighet med k. maj:ts förslag kommer utlänningarna att helt dominera: det blir dessa som komma att sörja för vår musikkultur.*

På våren 1925 beslöt riksdagen om långtgående reduceringar av armén. ”Regementsdöden” var ett faktum.

Carl Lindhagen fortsatte sin kampanj, märkligt nog med användning av Björkquists argument, då ju sistnämnde under krigsåren framhållit militärmusikens militära betydelse. I en motion med anledning av 1926 års statsverksproposition<sup>34</sup> yrkade han på att militärmusiken skulle undantas och fann att den blivit styvmoderligt och lättvindigt behandlad. Den betraktades som en detalj ingen satt sig in i. Lindhagen menade att ”inför anspråk på begränsningar satte officerarna större värde på ett gevär än på ett musikinstrument”<sup>35</sup>. Bara när det gällde liv eller död brydde sig militärerna om att soldaterna stimulerades med musik. Han förnekade dock inte att militärmusiken hade militärt värde och att den t o m *i allmänhetens ögon varit ljuspunkten i militärväsendet.*

Till Lindhagens motion bifogades Gustaf Björkquists inlägg i debatten, tre olika yttranden i vilka framhölls bl.a. utarmningen av kulturarvet om försvarsbeslutet i fråga om musiken genomfördes.<sup>36</sup> Björkquist ställde även frågan om reduceringarna vore nationalekonomiskt fördelaktiga. Han hänvisade till den hårdnande konkurrensen på musikmarknaden:

*Jazzmusik, dålig musik, utländsk musik och utländska musiker ha vi minsann nog av ändock. Kan man genom förmånliga skolor (d v s de militära musikskolorna) giva den fattige svensken en, om ock knapp, försörjning under den långa utbildningstiden, torde han sedermera ha bättre utsikter att stå sig i konkurrensen med de många utlänningarna här i landet, något som synes obetydligt men som nog har sin betydelse i nationalekonomiskt hänseende.*<sup>37</sup>

Om någon ändring inte kom till stånd skulle armémusiken som den sista fördämningen för bevarande av svensk musikkultur brytas sönder och landet översvämmas av utländska musiker och utländsk musik. Importen av musikmaterial, noter och grammofonskivor var en

---

<sup>34</sup> Motion av Lindhagen/Åkerberg i FK, nr 182, den 31 januari 1927; Strand, sid 28-29

<sup>35</sup> Holmquist, sid 103

<sup>36</sup> Bilaga A: Inlaga av musikdirektör Gustaf Björkquist – förslag till motion; bilaga B: *Är svensk musikkultur värd att uppmuntras?*; bilaga C: *Är militärmusiken en lyx eller icke?*

<sup>37</sup> Bilaga A till Lindhagen/Åkerbergs motion i FK nr 182, den 31 januari 1927 (UB)

lyx, som inte gynnade landets ekonomi. Det var de mindre orkestrarna, särskilt jazzbanden, som utgjorde det största hotet, för de utgjordes av utländska musiker, som spelade på utländskt tillverkade instrument och efter i utlandet tryckta noter.<sup>38</sup> Varken Lindhagens motioner för en ”civilisering” av militärmusiken, eller Björkquists musikaliska protektionism kunde rubba 1925 års försvarsbeslut.

### **Missnöje och fortsatt utredande**

Frågan om militärmusikens roll i en ny situation diskuterades även på annat håll och då med utgångspunkt från Musikaliska Akademiens yttrande från 1924. Försvarsminister Per-Albin Hansson ställde sig, som ovan sagts, positiv till detta:

*Den av Musikaliska Akademien väckta tanken på en utökning av nämnda organisation på bekostnad av en annan huvudtitel synes mig värd ett beaktande och torde böra göras föremål för en särskild utredning.<sup>39</sup>*

Hans efterträdare, Gustav Rosén (frisinnad), ville utreda hur den genom reduktionen övertaliga musikpersonalen skulle kunna användas i musikkårer liknande de av staten bekostade symfoniorkestrarna. Syftet var rädda så mycket som möjligt av den militära musikorganisationen till båtnad för svenskt musikliv och att försöka hitta plats för övertaliga musiker. Den utredning som tillsattes påbörjade sitt arbete i januari 1928 och utredningsmännen, förre statsministern Rickard Sandler och musikdirektören vid Svea livgarde, Per Grundström, blev klara med sitt uppdrag i december samma år. Dess många konkreta förslag blev inte föremål för några åtgärder och den behandlades först av 1930 års försvarskommission, som ju inte resulterade i en ny försvarsordning förrän 1936. Då hade emellertid större delen av personalen på övergångsstat uppnått pensionsålder, varför frågan om hur den bäst skulle kunna utnyttjas blivit inaktuell.

Berget födde visserligen en rätta, men utredningen hade ändå inte varit helt förgäves. Den hade gjort en väsentlig kartläggning av militärmusikens betydelse för det allmänna musiklivet och avslöjat en rad organisatoriska brister.

---

<sup>38</sup> Björkquists tredje inlägga till motionen FK 182, betitlad *Är militärmusiken lyx eller icke?*, citerad av Holmquist sid.106

<sup>39</sup> Holmquist, sid 107



## Beredskapstiden 1939-45 – 13 nya musikkårer

Ett decennium efter den stora nedrustningen kunde man skönja en annalkande storm över Europa. Adolf Hitlers övertagande av makten i Tyskland, med åtföljande våldsam upprustning, Tysklands pakt med Mussolinis Italien, ”Axeln Berlin-Rom” och de västerländska demokratiernas handfallenhet inför de båda diktatorernas hot gjorde klart även för den svenska regeringen att det nog trots allt var säkrast att se över det sedan 1927 sorgligt försummade försvaret. Sent skall syndaren vakna: 1936 års försvarsordning var ett försök, låt vara alldeles otillräckligt, för att råda bot på bristerna åtminstone beträffande materielen. I takt med att det europeiska mörkret tätnade beviljade riksdagen både 1938 och 1939 extra försvarsanslag långt utöver 1936 års kostnadsram *att användas i händelse av krig eller krigsfara*.<sup>40</sup>

Men vad militärmusiken beträffar medförde de olika resurstillskotten till försvaret ingen förändring, utan alla kvalitativa och kvantitativa brister som avslöjats redan 1930 kvarstod. Krigsutbrottet 1939 torde ha skapat ett mera gynnsamt läge för förbättringar, för i den nya försvarsordningen 1942, vid en tidpunkt då svenska beredskapssoldater låg och långledes på olika håll i Sverige, fick personalvården hög prioritet och här hade militärmusiken en viktig roll. När 1941 års försvarsutredning framhöll att *militärmusikens uppgift (är) att bidra till manskapets underhållning och trevnad i förläggningarna ävensom dess erkända förmåga att uppliva den militära andan och därmed verka befästande på disciplinen*<sup>41</sup> var detta inget nytt – det hade sagts gång på gång ända sedan 1905. Tyvärr ledde konstaterandet inte till man satsade på kvalitativa eller kvantitativa förbättringar, utan bara till ett förslag om en ökning av antalet musikkårer, så att det om möjligt borde finnas en musikkår på varje förläggningsplats, vilket emellertid inte alltid blev fallet. 1942 års försvarsordning innebar att 13 musikkårer sattes upp och att flygvapnet för första gången fick en egen musikorganisation. Sammanlagt fanns det 43 musikkårer fördelade på typ I (40 man), typ II (23 man) och typ III (20 man).<sup>42</sup> Trots att försvarsutredningen förutsett att den minsta kårtypen inte skulle fungera särskilt väl och föreslagit att den skulle omvandlas till typ II, beaktades detta inte av regering och riksdag.

---

<sup>40</sup> Sten Carlsson, art. ”Folkhemspolitiken”, *Den svenska historien*, vol X, sid 111.

<sup>41</sup> Holmquist, sid 118

<sup>42</sup> Se bilaga I

## Efterkrigstiden, kalla kriget – militärmusiken utreds igen

I juni 1945, när kriget i Europa var slut sedan bara någon månad, tillsattes en parlamentarisk utredning med uppgift att utreda försvarets organisation efter det att den femårsplan som legat till grund för 1942 års försvarsutredning upphört att gälla. Eftersom utredningskommittén fått i uppdrag att prioritera kvalitetsfrågor, måste även de förut obesvarade frågorna om militärmusikens kvalitet också beaktas. De kom därför att behandlas relativt ingående. Kommittén hade tillgång till ett brett utredningsunderlag, bl.a. förslag från 1943 års militärmusikutredningskommitté, samt en PM från Försvarsväsendets underbefälsförbund och militärmusikdirektörsföreningen, den senare syftande till att dels uppnå en kvalitativ förbättring av militärmusiken, dels bättre befodringsförhållanden. Man förordade inrättandet av en särskild musikinspektörsbefattning, som skulle ha en kontrollerande och samordnande funktion. För att öka musikkårens rent musikaliska mångsidighet föreslog man en ändrad sammansättning av musikkåren.<sup>43</sup>

Det omfattande utredningsunderlaget föranledde kommittén att tillkalla en expert. Det var musikdirektören vid Svea Livgarde sedan 1944, Ille Gustafsson (1898-1981), en mångsidig, idé- och initiativrik fackman.<sup>44</sup> Han hade stor erfarenhet även av den civila musikvärlden, hade bl.a. 1928 grundat Kristianstads orkesterförening, i vilken han kvarstod som dirigent t.o.m. 1944, och dessutom uppträtt som gästdirigent vid olika radio- och symfoniorkestrar.<sup>45</sup> Överst på hans agenda stod befodringsfrågorna och han föreslog att alla förststämmor skulle besättas med musikunderofficerare och de viktigaste andra med musikfurirsbeställningar. För återväxtens skull och för besättande av t.ex. understämmor och slagverk skulle det också finnas ett antal musikelever.<sup>46</sup> Det skulle bara finnas två kårtyper om man skulle behålla traditionell stämbesättning. Den största kårtypen skulle bestå av 40 man och den mindre av 30 man. Den musikaliskt otillfredsställande typ III-kåren skulle slopas. Gustafsson ställde sig också kritisk till den militära musikutbildningen och ansåg att den inte alls fungerade som *en musikfolkskola öppen för såväl fattig som rik*<sup>47</sup> som tidigare

---

<sup>43</sup> Se bilaga I beträffande den ”svenska” stämbesättningen

<sup>44</sup> Holmquist, sid 119 o f, i sammanfattning av förf.

<sup>45</sup> En utförlig biografisk artikel om Ille Gustafsson, signerad Lars C. Stolt, återfinns på Militärmusiksamfundets hemsida: [http://www.militarmusiksamfundet.com/show\\_artikel.asp?id=sveadef](http://www.militarmusiksamfundet.com/show_artikel.asp?id=sveadef)

<sup>46</sup> Påpekande av Mats Janhagen i e-postbrev

<sup>47</sup> Holmquist, sid 120

anförts. För att tillmötesgå synpunkter från Musikaliska akademien, syftande till att gynna det civila musiklivet, borde musikkårernas instrumentation göras mera tidsenlig, dock utan att deras karaktär av blåsorkester äventyrades. Gustafsson rekommenderade att träblåsargruppen skulle utökas genom införandet av saxofoner<sup>48</sup>. Vidare skulle de klassiska svenska Ess-kornetterna (som organologiskt egentligen är flygelhorn<sup>49</sup>) och B-kornetterna komma att utgå och ersättas av moderna instrument med pumpventiler.<sup>50</sup> Antalet tromboner skulle utökas och de gamla ventilbasunerna pensioneras.

Försvarskommittén torde ha fått kalla fötter efter att ha läst Gustafssons omfattande utredning och sedan de beräknat kostnaderna för hans alternativ. Mot denna bakgrund ställde kommittén frågan om militärmusiken verkligen var av sådan betydelse att dessa kostnader kunde motiveras – försvaret måste ju spara! Till slut ville den inte ta ställning utan föreslog att frågorna borde behandlas av de sakkunniga som tillsatts av regeringen för att utreda åtgärder för att främja det svenska musiklivet i dess helhet. I avvaktan på deras utredning avvisade 1945 års försvarskommitté Gustafssons förslag. Man ville således varken åtgärda befodringsfrågorna, förbättra musikkårernas mångsidighet, eller inrätta en musikinspektion. I samband med uppkomsten av det kalla kriget i slutet av 1940-talet kom inte heller förslagen om neddragningar i försvaret att genomföras. Den till förhållandena under beredskapstiden anpassade militära musikorganisationen kom följaktligen att leva kvar långt efter krigsslutet. Inom försvaret, med ÖB i spetsen, började nu en åsikt om att militärmusiken lika mycket var en civil som en militär angelägenhet växa fram, och att detta måste komma att få konsekvenser för dess ställning inom försvaret, kom att få en allt starkare genklang. Vid ett flertal tillfällen tidigare hade olika instanser föreslagit en ”civilisering” av militärmusiken, men nu hade denna idé slagit rot även inom militärledningen. För första gången kunde man ana början till slutet för den svenska militära musikorganisationen.

## 1947 års musikutredning

---

<sup>48</sup> Strand sid 69: på 1940-talet försökte musikdirektören C. O. Westin i Karlsborg förnya instrumentbesättningen genom införande av saxofoner. Detta självsvaldiga sätt att gå utanför det föreskrivna instrumentariet åstadkom mycket rabalder med ingripande från militärmusikinspektörens sida. Om saxofonen i Tyskland, se *Musik in Geschichte und Gegenwart*, vol 9, spalt 333: saxofonen infördes redan 1935 i det tyska flygvapnets musikkårer.

<sup>49</sup> Greger Andersson art. ”Ensembleverksamheten”, *Musiken i Sverige*, vol III, sid 213.

<sup>50</sup> Enligt en telefonintervju författaren gjort med kapellmästare Mats Janhagen, Försvarsmusikcentrum i Strängnäs, ville Gustafsson ursprungligen behålla det typiskt svenska inslaget i den gamla instrumentationen, d.v.s. kornetter och ventilbasuner, i den nya besättningen, vilket dock ej kom att bli fallet när den slutligen infördes.

1947 års musikutredning fick en märklig sammansättning, då ingen specialist på militärmusik fick vara med i kommittén. Man hade visserligen föreslagit att en representant för militärmusiken skulle vara med, men någon sådan blev aldrig utsedd. Den kommande organisationens sammansättning blev alltså helt civil. Musikutredningen (i fortsättningen kallad MU, liksom hos Holmquist) uttalade visserligen honnörsord om att militärmusiken var nödvändig för att förse det civila musiklivet med blåsare, men fann dock snart att detta behov kunde tillgodoses på annat sätt. *Ergo*, när militärmusiken inte behövdes för detta ändamål kunde den avvecklas — bortsett från några representationskårer inom försvaret.

MU gick tillbaka till sekelskiftets krav för att fastställa militärmusikens syften. Dessa tre uppgifter hade sålunda utkristalliserats tidigare:

1. att fungera som signal- och eggelsemedel under utbildning och i strid.
2. att fungera som medel vid parader och andra solenna tillfällen.
3. att fungera som underhållning.

Sedan man väl fastställt dessa tre huvuduppgifter gick man systematiskt in för att punktera var och en av dem, en efter en. Punkt två var dock svår att slå hål på.

Första punkten kunde avfärdas av att den tekniska utvecklingen gjort militärmusiken överflödigt som signalmedium i fält. Motoriseringen av infanteriet hade gjort att det inte fanns behov av militärmusik vid marsch till fots i den vanliga soldatutbildningen. Den signaltjänst som skedde t.ex. vid flaggans hissande och halande var inte av någon större betydelse. Funktionerna enligt punkt 1 kunde således utgå.

MU konstaterade att militärmusiken *otvivelaktigt visat sig ha en ur försvarets synpunkt värdefull uppgift såsom ett av försvarets propagandamedel utåt*. Detta hade såväl antimilitarister som militärer fastslagit långt tidigare, om än med rakt motsatta värderingar. Det var en punkt som var svår att komma undan.

När det gäller den tredje punkten, att förse de inkallade värnpliktiga med underhållning, konstaterade MU helt riktigt att:

*...ungdomen i sin musiksmak blivit så fordrande, främst genom radio och grammofon, att militärmusikernas prestationer inte blir föremål för samma uppskattning som förr. Härtill bidrager inte minst, att kårernas instrumentsammansättning inte hållit jämna steg med utvecklingen av*

*musikaliska klangideal. Möjligheterna att höra god musik i garnisonsstädernas civila miljöer blir också allt bättre.*<sup>51</sup>

Det är svårt att även erfarenhetsmässigt och med facit i hand slå hål på dessa argument.<sup>52</sup> Utredarna hade satt fingret på flera ömma punkter. MU avvisade nu *de facto* militärmusikens outhärlighet och ifrågasatte om inte militärväsende och musik rentav vore oförenliga storheter. Ingen hade tidigare sett detta som ett problem. MU konstaterade vidare att förekomsten av civila blåsmusikkårer och intresset för blåsmusik i allmänhet gjorde att det inte fanns någon risk för att det framdeles skulle bli svårt att rekrytera blåsare till de orkestrar som fanns. Men MU betraktade inte sina slutsatser som ett förslag, utan enbart som svar på frågor som man ställt från statsmakternas sida. Den konstaterade också att dess slutsatser i förlängningen torde kunna medföra stora besparingar för försvaret, argument som då, innan kalla kriget på allvar brutit ut, måste ha haft en viss tyngd, för i den svenska försvarsdebatten har kostnadsfrågorna varit de mest avgörande ända sedan 1914. I och med detta hade 1945 års försvarskommitté fått frågan om militärmusikens betydelse besvarad med ett otvetydigt nej: militärmusiken behövdes inte för det allmänna musiklivet. MU slog alltså sönder den traditionella uppfattningen om militärmusikens roll i samhället.

### **Ärendet dras i långbänk till 1954**

1947 års musikutredning föranleddes inte någon förändring för militärmusiken.<sup>53</sup> Sedan de militära instanserna fått tillfälle att yttra sig remitterades militärmusikfrågan 1947 över till det allmänna musiklivet. Där drogs den i långbänk och först sex år senare fick försvaret tillbaka den: MU hade visserligen förklarat att militärmusiken i stort sett var obehövlig, men nu ansåg man att det var försvarets sak att bestämma hur man ville ha det. ÖB hade ifrågasatt om inte frågan var en i huvudsak civil angelägenhet och därmed antytt att organisationen inte

---

<sup>51</sup> Holmquist, sid 125; George T. Simon, sid 338 o.f., om den amerikanske orkesterledaren Glenn Millers erfarenheter i United States Army Air Corps 1942. När en överordnad ondgjorde sig över att han arrangerat populära melodier som t.ex. ”Saint Louis Blues”, eller ”Blues in the Night” som marscher och anförde att man ju gjort bra ifrån sig i Första Världskriget med traditionella marscher av John Philip Sousa, frågade Miller honom om man nu också använde samma flygplan som då!

<sup>52</sup> När författaren fullgjorde sina första månader som värnpliktig andra klass sjöman vid Karlskrona örlogsskolor våren 1961 hade vi en enda gång, strax innan sjökommenderingen, korum, som inleddes med marsch med musikkår i spetsen från Bataljon Sparre, längs Drottninggatan till Amiralitetskyrkan. Musiken, som var av hög klass, uppskattades dock inte av kurskamraterna.

<sup>53</sup> Strand, sid 104; SOU 1954:2, sid 188, 5 september 1953: *Utredningen ansåg sig böra avstå från att föreslå åtgärder till militärmusikens reformering.*

var anpassad efter de behov som fanns. ÖB drog därför i stort sett samma slutsats som MU, nämligen att den befintliga organisationen kunde avvecklas, om än med bibehållande av det för försvaret absolut nödvändiga. När MU:s betänkande överlämnats till ÖB tillsattes på hösten 1954 en ny utredningsgrupp med uppdrag att lägga fram förslag till en ny musikorganisation. Gruppen föreslog två alternativ. Alternativ I gick ut på att militärmusiken enbart skulle täcka försvarets behov: en musikkår kunde betjäna flera förband, alltså en väsentlig reducering. Alternativ II nonchalerade MU:s förslag och föreslog en större organisation som skulle tillgodose både det civila och det militära behovet, varvid kostnaderna skulle delas mellan försvars- resp. ecklesiastikhuvudtitlarna. Men chefen för försvarsdepartementet kunde varken godta alternativ I eller II utan tillsatte en ny utredning, 1955 års militärutredning. Utredningsgruppen fick en sammansättning som speglade såväl nya som gamla idéer: Ille Gustafsson stod för en traditionell uppfattning och ordföranden, Urban Rosenblad, chef för försvarets personalavdelning, för nya idéer.

Den nya utredningen ställde sig avvisande till MU:s uppfattning att militärmusiken inte längre behövdes i dagens samhälle.<sup>54</sup> De tre punkterna som MU avfärdat (se ovan, sid 15) togs till nåder igen och framhölls som viktiga. Men på en punkt förordade man en avgörande förändring: kårernas instrumentation måste moderniseras och det var Ille Gustafssons tidigare framförda idéer som nu fick genomslag: den gamla svenska besättningen med Ess- och B-kornetter och ventilbasuner, men utan saxofoner, saknade utländska motsvarigheter. Detta medförde att man inte kunde utnyttja den rika internationella militärmusikrepertoaren, vilket ansågs vara nödvändigt, då dagens publik hade krav på andra klangfärger. Oboer, saxofoner, fagotter och tromboner skulle införas.<sup>55</sup> Vidare ställdes det krav på att varje musiker skulle kunna spela två biinstrument, i de flesta fall ett blås- och ett stråkinstrument.<sup>56</sup> För att hålla kostnaderna nere föreslog utredarna att antalet musikkårer skulle reduceras från 44 till 22, således en halvering.

Musikaliska Akademien resp. Sveriges Orkesterföreningars Riksförbund var emellertid inte lika positiva till utredningens indragningsförslag och avstyrkte. Även ÖB motsatte sig nedskärningarna då de överskred vad 1954 års utredning förordat och betonade att det civila musiklivet borde bära en del av kostnaderna. Chefen för försvarsdepartementet gick på samma linje som Musikaliska Akademien: Kårtyper I skulle omfatta 37 man och kårtyper II 23

---

<sup>54</sup> När Österrike 1955 blev fritt från ockupationsmakterna började man som en självklarhet genast bygga upp en ny militärmusikorganisation, delvis baserad på de redan ute i bygderna befintliga frivilliga musikkårer som fanns inom ramen för det s.k. gendarmeriet, *Grenzschutz*. (Brixel/Martin/Pils, sid 302 o.f.)

<sup>55</sup> Strand, sid 70; prop. 1956:110, sid 51

<sup>56</sup> Holmquist, sid 130

man. På det sättet kunde sex kårer räddas från indragning.<sup>57</sup> Beträffande instrument-sammansättningen gick man helt på utredningens förslag: den gamla svenska besättningen skrotades således till förmån för en ny, mera ”internationellt” präglad. 1956 års beslut om militärmusiken utgjorde därför en viktig brytpunkt. Men militärmusiken var ändå fortfarande militärmusik, försvaret stod för kostnaderna och bestämde hur kårerna skulle användas.

## 1960-talet

Fyra år senare lade Organisationsnämnden för militärmusik (OfM), som haft i uppdrag att verkställa 1956 års beslut, fram ett förslag som anpassades till vissa beslutade förändringar av krigsmaktens fredsorganisation. ÖB stretade emot och ville ha organisationen oförändrad, men endast under förutsättning att det skedde en uppdelning av kostnaderna mellan civilt och militärt. Han uppdrog åt nämnden att fortsätta utredningsarbetet i syfte att begränsa antalet militärmusiker, men inte antalet kårer. Riksdagen beslöt i enlighet därmed.

Många faktorer samverkade till att man fick börja överväga andra lösningar. Ålderssammansättningen i kårerna, med stora pensionsavgångar, ledde till åderlåtning och alltmer försämrade arbetsförhållanden<sup>58</sup>. Olika centrala utbildningssatsningar och tjänstledighet för medverkan i civila orkestrar ytterligare till att musikkårer tidvis inte kunde spela på grund av vakanser. Det går inte att behålla en hög kompetens i en ensemble om den aldrig får tillfälle att repetera med full besättning, varför denna splittring mellan olika uppgifter kom att leda till en kvalitetsförsämring, så att den rådande organisationen helt enkelt inte längre kunde stå till tjänst med musik av så hög klass som beställarna hade rätt att kräva. OfM lade fram tre förslag för att i någon mån komma till rätta med problemen:

1. Minskning med en eller två man i musikkår typ II. För att kunna utföra musik avsedd för musikkår I skulle man slå samman två kårer av typ II. Detta gällde fr.a. huvudstadsregionen, som ju hade den största andelen representationsframträdanden.
2. Två grupper av kårer skulle inrättas. I den ena, med 13 kårer, skulle besättningen var 21 man. I den andra skulle samma numerär som typ II bibehållas. I repertoaren skulle man bli tvungen att återgå till den gamla stämbesättningen före 1956.

---

<sup>57</sup> Holmquist, sid 130 o.f.

<sup>58</sup> Uppgift anförd muntligen av musikinspektör Torgny Hanson, Försvarmusikcentrum, vid ett seminarium den 9 juni 2007. På min förfrågan efteråt förklarade han sig villig att bistå mig med närmare detaljer i frågan. Då jag, trots flera brev till honom under sommaren 2007, med begäran om förtydliganden och konkret svar på ett antal frågor, inte fått något svar, kan mera härom tyvärr inte anföras.

3. Indelning av kårerna i tre grupper, med resp. 29, 24 och 18 man. Sistnämnda skulle kunna slås samman parvis och då kunna använda den nya besättningen.

OfM förordade alternativ 3. Man fastslog också att det vid fortsatt krympning av organisationen vore bättre att dra in en eller två kårer än att minska besättningen. ÖB fastslog åter, att därest det civila musiklivet inte bar sin del av kostnadsbördan, kunde reduceringar inte undvikas och måste alternativ 3 förordas. Chefen för försvarsdepartementet ville av hänsyn till musiklivet varken förorda någon kårindragning eller minskning av besättningen i Typ II-kårer. Däremot ansåg han att landets viktigaste musikkår, Svea livgardes, kunde omvandlas till en typ II-kår. Hela musikorganisationen skulle därvid komma att bestå av enbart typ II-kårer om 24 man.

Förslaget om att minska kårbesättningen vid Svea livgarde föranledde två motioner till vardera kammaren i riksdagen. Motionärerna gjorde en sammanställning av hur många militära blåsmusiker som också var knutna till Hovkapellet, resp. Konsertföreningens och Sveriges Radios orkestrar och fann att åderlåtningen av Svea livgardes musikkår skulle inverka menligt på tillgången på blåsare:

*Då det redan i nuvarande läge råder brist på kvalificerade blåsarmusiker skulle, såsom framgår av det ovan anförda, ett bifall till propositionens förslag i förevarande del medföra allvarliga konsekvenser för inte minst det civila musiklivet [...] En beskärning av det redan alltför ringa antalet blåsarmusiker skulle dessutom med all sannolikhet framtvunga en import av utländska musiker av detta slag, en utveckling som inte minst från facklig musikersynpunkt måste te sig synnerligen olycklig [...] Den militära musikkårsorganisationen bör enligt vår mening även ses som en betydelsefull del av statsmakternas stöd till det civila musiklivet i landet.<sup>59</sup>*

Tongångar som dessa, åberopande faran av en invasion av utländska musiker, hade inte hörts sedan Gustaf Björkquists dagar! För att få underlag för en lämplig organisation av militärmusiken i Stockholm undersökte OfM det årliga behovet av militärmusik vad gällde framträdanden för militära förband, i samband med högvaktstjänst och i statsceremoniella sammanhang, offentliga konserter mm. Behovet uppskattades till ca 600 för krigsmakten, 170 för högvakt, 25 för statsceremoniella evenemang och 115 för konsertverksamhet för

---

<sup>59</sup> Holmquist, sid 135



allmänheten. OfM fann att mycket talade för en musikkår i Stockholm med en besättning på 62 man, vilket skulle möjliggöra för personalen att få tjänstledighet för medverkan i det civila musiklivet. När OfM avlämnade sin Stockholmsutredning hade ytterligare en ny musikutredning, den s.k. konsertbyråutredningen (KBU), suttit i två år. I en skrivelse till Kungl. Maj:t framhöll man att det nu endast återstod att lägga fram ett förslag till ett militärmusikreglemente, men att det av vissa skäl kanske var mindre lämpligt. Man pekade om att KBU skulle lägga fram ett betänkande om rikskonsertverksamhet. Om de militära musikkårenna även framdeles skulle stödja musiklivet borde de inordnas i rikskonsertverksamheten. Men om denna verksamhet skulle organiseras utan medverkan av militärmusiken måste detta få konsekvenser för militärmusikorganisationen. Enligt OfM borde både rikskonsertverksamheten och musikutbildningen ingå i en översyn av målsättningen för militärmusiken. I början av 1966 fick OfM i uppdrag att utreda detta.<sup>60</sup>

### **Civiliseringen genomförs: Regionmusiken inrättas**

Efter fem års försöksverksamhet med rikskonserter framlades 1968 en proposition om en permanentning av denna. Remissinstanserna var i huvudsak positiva, men Skolöverstyrelsen ansåg att indelningen och förläggningen av ensemblerna i alltför hög grad hade bestämts av militära hänsyn och förordade att samtliga ensembler skulle vara civila. Samma åsikter framfördes av ABF<sup>61</sup> (som dock tycks ha betraktat blåsmusikkåren som ett slags övergångsfenomen) och en länsstyrelse fann att det vore lämpligast om organisationen fick civila huvudmän.<sup>62</sup> I sammanhanget bör man inte heller glömma den politiska ”radikalisering” som präglade 1970-talet mot bakgrund av Vietnamkriget och den s.k. studentrevolten, som medförde en allmänt negativ syn på militära frågor, framför allt i medierna och hos dem som hade övertaget när det gällde problemformuleringen. Politiska beslutsfattare kunde knappast undgå att påverkas av denna opinionsbildning<sup>63</sup>.

De många synpunkterna övertygade departementschefen om att frågan borde utredas ytterligare (vilket såväl OfM som KBU räknat med). Efter samråd med försvarsministern skulle man därför endast träffa ett principavgörande, nämligen att de nuvarande musikkårenna

---

<sup>60</sup> Holmquist, sid 137

<sup>61</sup> En ambivalent inställning inom ABF till blåsmusiken återspeglas annars rätt väl i en passus i 1948 års statliga betänkande och förslag i *Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet 2* (SOU 1948:30); Andersson, Greger i *Bildning och nöje – Bidrag till studiet av de civila blåsmusikkårenna under 1800-talets senare hälft*, sid 153

<sup>62</sup> Holmquist, sid 141

<sup>63</sup> Bjereld/Demker sid 157, samt Koch, sid 23 o.f

i erforderlig utsträckning skulle omorganiseras för att tillfredsställa såväl civila som militära behov. Man räknade då med att två tredjedelar av de ombildade orkestrarnas insatser skulle kunna utnyttjas för rikskonsertverksamheten. Fördelningen av kostnaderna mellan försvaret och Rikskonserter skulle ske med utgångspunkt från resp. utnyttjande. Därmed var övergången till en civil organisation, Regionmusiken, ett faktum.

## **En internationell jämförelse**

Som framgick av introduktionen finns det skäl att göra en jämförelse med hur andra länder under efterkrigstiden hanterat militärmusiken, särskilt då mindre länder som t.ex. våra nordiska grannländer eller det neutrala Österrike.

### ***Danmark***

I Danmark gick statsmakterna under 1900-talet tidvis mera hårdhänt fram mot militärmusiken än vad fallet var i Sverige. Under slutet av 1800-talet halverades antalet harmonimusikkårer och 1911 kom ett dråpslag: militärmusiken skulle dras in helt och hållet från och med den 1 april. Allmänheten protesterade kraftigt och i januari anordnades ett stort protesttåg genom Köpenhamn till Christiansborg. Detta hade effekt: den 1 april, då uppsägningarna skulle ha trätt i kraft, sände Krigsministeriet ut ett telegram som annullerade alla uppsägningar. Militärmusiken var räddad – men fick vidkännas stora neddragningar. 1932 verkställdes ändå hotet från 1911 och alla musikkårer utom Livgardets blev nedlagda. Danmark upplevde ett decennium utan egen militärmusik ända fram till 1941, då man mitt under den tyska ockupationen återupprättade fyra regementsmusikkårer. Sista söndagen i april 1941 anordnades i Fælledsparken i Köpenhamn en stor ”fælleskoncert” till vilken ca 50 000 köpenhamnare infann sig. När musikkårer sedan begav sig till sina respektive garnisonsorter möttes de med jubel av befolkningen. Mellan 29 augusti 1943 och 5 maj 1945 verkade musikkårer som ”civila” musikkårer och kunde, sedan de tyska ockupanterna lämnat landet, återuppta sin militära verksamhet, som sedan har fortsatt oavbrutet, om än med hårdhänta nedskärningar. Idag består den danska militärmusiken av tre professionella kårer:

- Den Kongelige Livgardes Musikkorps i København
- Slesvigske Musikkorps i Haderslev
- Prinsens Musikkorps i Skive

Till dessa kommer Søværnets Tamburkorps, som är en ren mässingsorkester, liksom Den Kongelige Livgardes Tamburkorps. Någon ”civilisering” i stil med den svenska Regionmusiken har man således inte haft i Danmark.<sup>64</sup>

### ***Finland***

Vårt östra grannland Finland har idag 12 professionella militärmusikkårer och en bestående av värnpliktiga:

- Gardets Musikkår
- Kajanalands Militärmusikkår
- Karelens Militärmusikkår
- Flottans Musikkår
- Flygvapnets Musikkår
- Lapplands Militärmusikkår
- Pansarmusikkåren
- Österbottens Militärmusikkår
- Pohja Militärmusikkår
- Dragonmusikkåren
- Satakunta Militärmusikkår
- Savolax Militärmusikkår
- Militärmusikskolan – Värnpliktsmusikkåren

Någon ”civilisering” i stil med den svenska Regionmusiken har man inte heller haft i Finland.<sup>65</sup>

### ***Norge***

Den norska militärmusiken består idag av följande musikkårer:

- Forsvarets Musikkorps Nord-Norge
- Forsvarets Musikkorps Trøndelag
- Forsvarets Musikkorps Vestlandet
- Forsvarets Stabsmusikkorps
- Gardesmusikken i Oslo
- Kongelige Norske Marines Musikkorps
- Stor-Oslo HV Distrikt 02 Musikkorps
- Luftforsvarets Musikkorps

---

<sup>64</sup> Uppgifterna hämtade från <http://www.regimentsmusik.dk/>

<sup>65</sup> Uppgifterna hämtade från <http://www.forsvarsmakten.fi/sotilasmusiikki/soittokunnat/index.dsp>

- Veterankorpset (äldre medlemmar av Gardesmusikken)<sup>66</sup>

1927 beslöt det norska Stortinget att de professionella militärmusikkårens av kostnadsskäl skulle läggas ned genom pensionering av musikerna. Så skedde, men när väl den tyska ockupationen var över i maj 1945 lyckades den då 71-årige pensionerade musiklöjtnanten Johannes Hansen få igång 2nd. Divisionens Musikkorps i Oslo, som hade legat nere sedan 1942.<sup>67</sup> Idag är Forsvarets Musikk Norges största arbetsplats för professionella musiker. Någon ”civilisering” i stil med den svenska Regionmusiken har man inte haft i Norge.

### **Österrike**

För att avsluta denna korta jämförelse kan det vara på sin plats att även säga något om ett land som haft stort inflytande på militärmusiken i vårt land, nämligen *Österrike*. Efter Första Världskrigets slut, då den habsburgska Dubbelmonarkien Österrike-Ungern splittrades, blev Österrike republik. Armén reducerades visserligen, men det var aldrig tal om att avskaffa militärmusiken. Den levde vidare under mellankrigstiden fram till *Anschluss* i mars 1938, då tyskarna ockuperade det och anslöt landet till Stor-Tyskland. Efter kriget, då landet ockuperades av de allierade stormakterna, väcktes redan idén om att upprätta ett eget försvar, vilket ryssarna starkt motsatte sig. Man fick därför tills vidare enbart tillstånd att upprätta ett polis- och gendarmerikorps för det egna gränsskyddet.

Men när landet blev fritt från ockupationsmakterna 1955 sattes ånyo militörkestrar upp, till en början med den gamla österrikiska besättningen, som liknade den svenska, d.v.s. med ess-klarinet, ess-kornetter, flygelhorn och ventilbasuner. Senare infördes dock, liksom i vårt land, en mera internationellt präglad besättning.

### **Något om instrument och instrumentationens betydelse – lite instrumenthistoria**

Det finns skäl att här göra en instrumenthistorisk utveckling. Den nyuppfunna ventilmekanismen infördes på 1830-talet på praktiskt taget alla bleckblåsinstrument, således även på trombonen. Vid Pariskonservatoriet betraktades t.o.m. under lång tid den konventionella trombonen som ”för svår”.<sup>68</sup> I länderna söder om Alperna levde ventilbasunen

---

<sup>66</sup> Uppgifterna hämtade från <http://www.militarmusiksamfundet.com/nolankar.asp>

<sup>67</sup> Rune Gundersen, art. ”Musiklöjtnant Johannes Hansen – Nestor inom norsk militärmusik”, tidskriften *Marschnytt* nr 139, mars 2007, sid 28.

<sup>68</sup> Bevan, sid 410

kvar i opera- och symfoniorkestern, medan den i t.ex. Österrike och Tyskland efter hand började falla ur bruk under andra hälften av 1800-talet.<sup>69</sup> Detta har på sina håll vållat problem i våra dagar när krav på ”autentisk instrumentation” börjat resas. Vid omställningen av den svenska militärmusiken till internationell instrumentation 1956 ser vi en märklig parallell till det dilemma en operakapellmästare ställs inför vid uppförande av t.ex. Giuseppe Verdis verk. Om detta skriver Clifford Bevan följande:

*In terms of appropriate instruments it may be productive to consider a performance of a mid-nineteenth-century Italian opera. In this case the composer is likely to have written for the sounds of three tenor valve trombones and a cimbasso<sup>70</sup> (of one sort or another) in his mind. Practical experience shows that even the best available modern tenor valve trombones are disappointing to play: stuffy to blow and poor in intonation. [...] The decision has to be made between using a cimbasso with three tenor valve trombones (unacceptable to modern audiences) or three slide trombones (inauthentic).<sup>71</sup>*

Av Bevans' utlåtande framgår att ventilbasunen idag är en nätt och jämt accepterad medlem av trombonfamiljen. Flera andra auktoriteter har uttryckt sig nedlåtande om den, t.ex. Denis Wick och Robin Gregory.<sup>72</sup> Båda anför att instrumentet möjligen kan accepteras i jazzmusik, men knappast annars. Det går emellertid inte att förneka, alla dess påstådda brister till trots, att instrumentet i militära sammanhang kan anses mera ”fältmässigt”. Trombonens svaga punkt är den oerhört känsliga yttre dragbygeln, som måste löpa så gott som friktionsfritt för att musikern skall kunna utföra snabba passager så lätt som möjligt. En aldrig så liten buckla eller annan mekanisk skada på draget gör instrumentet, om inte ospelbart, så i alla fall ”handikappat”. Ventilbasunen är mera robust och kräver mindre utrymme, såväl vid spel under marsch som i t.ex. ett trångt orkesterdike. Speltekniskt skiljer sig också ventilbasunen från trombonen i vissa avseenden. Med dragbygeln kan man på trombonen finjustera intonationen genom små rörelser med handleden, medan man på ventilbasunen med

---

<sup>69</sup> För att kunna återinföra trombonen i Wienfilharmonikerna, vilket skedde på initiativ av den 1883 anställda tyske trombonisten Otto Berthold, var man tvungen att pensionera medlemmarna i sektionen och deras ventilbasuner, utom när det gällde kontrabasvarianten. (Bevan, sid 410; H. & K. Blaukopf, sid 161)

<sup>70</sup> *Cimbasso* är idag den italienska benämningen på en basventilbasun. Benämningen har troligen uppkommit genom att den övertagits från beteckningen på en italiensk ofikleid, ett koniskt bashorn med klaffar, *corno in basso* (i partituren förkortat till *c in basso*), som användes i Italien under 1800-talet som bas för bleckblåsarna (Bevan, sid 407).

<sup>71</sup> Bevan, sid 506-507

<sup>72</sup> Wick, sid 95-96; Gregory, sid 120-123

embouchuren måste ”läppa upp” eller ”läppa ned” vissa toner som på grund av instrumentets rörlängd kan vara något orena. Instrumentet erbjuder också något mera ”blåsmotstånd” än trombonen. Författarens egen, om än mycket blygsamma, erfarenhet av den s.k. svenska ventilbasunen är att den på vissa punkter även skiljer sig från det moderna instrumentet med pumpventiler. Den har cylinderventiler, tredje ventilen sänker tonhöjden 2 toner i stället för det annars gängse 1½, detta för att underlätta spel i B-tonarter, som marscher oftast är skrivna i, samt för att slippa s.k. gaffelgrepp och den kräver en blåsteknik som det kan ta viss tid att vänja sig vid, liksom sättet att hålla den, som i början känns något avigt. Notationsmässigt går det inte att automatiskt skifta från ventilbasun till trombon. I det tyska stämmaterialet noteras ”Tenorhorn I” resp. II i G-klav som transponerande instrument, d.v.s. noterade en nona högre än de klingar. Eftersom Tenorhorn I-stämmor i Sverige oftast spelades på ventilbasun var musikerna vana vid denna notation, som är samma som för B-kornett eller B-trumpet. Trombonen däremot noteras i F-klav (i klassisk musik även i C-klav i det högre registret), som den klingar. Som redan sagts kan en nutida skicklig trombonist mycket väl spela en stämman noterad i G-klav och transponera den direkt, men för bekvämlighetens skull är det naturligtvis önskvärt att ha stämmaterial som kan läsas direkt och spelas *a prima vista*.

Något bör även helt kort sägas om införandet av *saxofonen*. Dess tidiga historia är faktiskt först och främst förknippad med militärmusik. I Frankrike hade man under 1800-talet sökt efter en möjlighet att bilda en harmoniskt utfyllande brygga mellan träblåsarna och de nu ventilförsedda bleckblåsinstrumenten i militärorkestrarna och sedan den belgiske instrumentmakaren *Adolphe Sax* (1814-94) presenterat sin uppfinning, ett basinstrument med arbetsnamnet *ophicleide à bec*<sup>73</sup>, för de ansvariga, blev den fr.o.m. 1845 antagen i de franska militärorkestrarna.<sup>74</sup> Eftersom den fanns i flera storlekar kunde den lätt inrangeras bland övriga instrument, sopranen bland de höga träblåsarna, alten och tenoren i mellanregistret och barytoninstrumentet i basen (sopranino i Ess och bas i B användes inte). Saxofonen spreds snabbt till de andra romanska länderna och under senare delen av 1800-talet också till England och USA, där kapellmästare som Patrick Gilmore och John Philip Sousa anammade det. I Tyskland och Österrike stötte instrumentet däremot på hårt motstånd. Först 1935 vann det insteg i tyska militärmusikkårer. Hans Felix Husadel (1897-1964), som var ansvarig för uppbyggnaden av Luftwaffes musikkårer, ville ge dem en ”snofsigare”<sup>75</sup> profil och införde för

---

<sup>73</sup> Övers. ”ofikleid med näbb”, syftande på munstyckets form (jfr *flûte à bec*, blockflöjt) Benämningen *saxophone* härrör från Hector Berlioz, som lovordade instrumentets klang och mångsidighet. *New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol 22, sid 353)

<sup>74</sup> *Musik in Geschichte und Gegenwart*, vol 8, spalt 1023-24 (1997 års upplaga)

<sup>75</sup> Matthews (sid 80) använder här ordet *swanky*

ändamålet saxofonen. Flygvapenchefen Hermann Göring stödde helhjärtat Husadels idéer, vilket lär ha chockat konservativa germanister som SS-chefen Heinrich Himmler. Saxofonen var ju ett *franskt* instrument, som till råga på allt symboliserade den ”dekadenta negermusiken” i Weimarrepublikens nöjesliv och kallades hånfullt *Teufelsflöte* eller *Judenhüpfen* av puritanerna.<sup>76</sup> Det oaktat vann den ganska snart inträde bakvägen även i det tyska *Wehrmachts* ordinarie musikkårer. I de svenska arrangemangen (och kompositionerna) för internationell besättning har instrumentet i stort sett tilldelats den roll det ursprungligen hade, nämligen bildandet av en övergång mellan träblåsarna och blecket, men kan ibland höras som tenorstämman, ensamt i stället för tenorbasun, eller samskrivet med baryton/euphonium i vissa triopartier.<sup>77</sup>

Lars C Stolt har även för författaren påpekat en annan förändring i instrumentationen som ofta förbigås, nämligen utbytet av de kraftiga, tjockare bäcken man tidigare använde mot tunnare sådana, med sprödare klang.<sup>78</sup>

## Något om arrangemang

I denna framställning har konstnärliga och musikaliska aspekter rörande själva musiken inte berörts, varför det finns skäl att avrunda framställningen genom att något belysa vad omställningen från en egen nationell instrumentbesättning till en annan, modernare och ”internationell” sådan betydde, både för musikerna och för musiken som sådan. Det finns därför skäl att i detta sammanhang i korthet beröra några olika musikaliska konsekvenser ” som 1956 års ”reformerade” orkesterbesättning medförde för den svenska militärmusiken. Ett av argumenten för denna ändring var att den gamla svenska besättningen saknade motsvarighet i andra kulturländers militärmusik, varför man ej kunde utnyttja den rikhaltiga repertoar som fanns.<sup>79</sup>

Övergången till ”internationell” (egentligen angloamerikansk) besättning medförde att den gamla marschrepertoaren måste arrangeras om för att kunna spelas. På detta område har friheten varit stor, enligt somligas mening *för* stor. Men att arrangera t.ex. klassisk musik för annan instrumentation än den ursprungligen var skriven för, var en både utbredd och allmänt

---

<sup>76</sup> *Musik in Geschichte und Gegenwart*, vol 9, spalt 333 (1961 års upplaga), Andersson/Geisler, sid 43, samt Matthews, sid 50, 52 och 80.

<sup>77</sup> Enligt Lars C Stolt, (e-postbrev den 28 februari 2007), tilldelades saxofonen vid ominstrumenteringen av de gamla marscherna den gamla tenorbasunstämman – *med ett förödande resultat*.

<sup>78</sup> E-postbrev den 22 januari 2007

<sup>79</sup> Strand, sid 70

accepterad praxis under 1800-talet, då militärmusikkåren växte fram. Under en resa från sin schweiziska exil 1858 kom Richard Wagner till Venedig, som då var ockuperat av österrikarna. När nyheten spreds om att han inkvarterat sig i Palazzo Giustiniani, skyndade sig den lokale militärkapellmästaren att göra transkriptioner av Ouvertyrerna till ”Rienzi” resp. ”Tannhäuser” och framförde dem sedan vid en utomhuskonsert på Markusplatsen, då tonsättaren just intog sin middag på en restaurang intill, något som givetvis beredde honom stor glädje.<sup>80</sup> Vid en internationell militärmusiktävling den 21 juli 1867, i samband med världsutställningen i Paris, hade de tillresta orkestrarna från Österrike (76 man), Frankrike (56 man), Ryssland (71 man), Preussen (sammansatt kår, antal man ej angivet), Bayern (51 man), Nederländerna (sammansatt kår, antal man ej angivet), Belgien (59 man), Spanien (64 man) och Baden (54 man) som obligatoriskt tävlingsnummer Gioacchino Rossinis Ouvertyr till ”Wilhelm Tell”, givetvis då i arrangemang för blåsorkester.<sup>81</sup>

En granskning av den repertoar som spelades av de svenska militärkårerna, d.v.s. de marscher som spelades, visar på en dominans av tyska/österrikiska och italienska marschkompositioner, som arrangerats för den speciella svenska besättningen.<sup>82</sup> Svenska marschkompositörer som Sam Rydberg, Ivar Widner och Per Grundström skrev direkt för den. De allra flesta förband hade en ”egen” regementsmarsch, som naturligtvis blev mer spelad än andra. Den s.k. svenska instrumentbesättningen var annars starkt påverkad av den tyska, men med vissa avgörande skillnader i bleckblåset. Den svenska ess-kornetten (egentligen ett flygelhorn) hade en mjuk och lyrisk klang, vilket gav överstämmorna en särpräglad lyster, och genom den svenska ventilbasunen fick förstatenorstämman en skarpare pregnans, medan man i Tyskland föredrog det i klangen mjukare tenorhornet. Just när det gäller tenorstämmorna innebar övergången till modern besättning med tromboner i stället för ventilbasuner ett dilemma. I de tyska marscherna, liksom f.ö. i många svenska, följer ofta förstatenorstämman den melodibärande överstämman, vilket ställer särskilda krav på rörlighet. En skicklig trombonist kan naturligtvis klara en äldre förstatenorstämma skriven för ventilbasun, men den kommer inte att klinga som det ursprungligen var tänkt.

Kompetenta krafter, såväl kapellmästare som enskilda musiker, kunde sålunda under 1800-talet, utan att behöva be om tillstånd, handskas relativt fritt med sitt material och detta förhållande har knappast förändrats. Denna frihet verkar ha varit rådande i vårt land när

---

<sup>80</sup> Brixel/Martin/Pils, sid 176-177

<sup>81</sup> Strand påstår på sid 66 emellertid att det obligatoriska provstycket var Ouvertyren till ”Oberon” av Carl Maria von Weber, anger musikerantalet, sid 119; Brixel/Martin/Pils, sid 206-209. Det berömda solot för engelskt horn i Rossiniouvertyren spelades av österrikarna på – flygelhorn!

<sup>82</sup> I vissa fall är marscherna i fråga sedan länge inte spelade i sina resp. hemländer.



arrangemang av äldre marscher måste nyskrivas i samband med övergången till internationell besättning vid slutet av 1950-talet. Det naturliga borde ha varit att i möjligaste mån söka sig tillbaka till källorna, men detta var i många fall ogörligt. Det ursprungliga notmaterialet till de tyska marscherna, som framför allt förvarades i *Preussisches Staatsarchiv* i Potsdam, har tyvärr till stor del gått förlorat genom förstörelsen under Andra världskriget. Av huvudkällan till de flesta originalkompositionerna, *Deutsche Arméemarschsammlung*, återstår endast fragment, vilket vållat inte minst kapellmästarna i nutida tyska *Bundeswehr* stora bekymmer då de stått inför uppgiften att bygga upp en användbar repertoar med så mycket traditionellt material som möjligt. Originalmanuskripten till bl.a. Carl Teikes kompositioner, (t.ex. den berömda ”Alte Kameraden”) har gått förlorade.<sup>83</sup>

Rent kulturhistoriskt kan man naturligtvis beklaga att den ”klassiska” svenska instrumentationen i militärmusiken fått stryka på foten till förmån för den ”internationella”, men i en värld där den angloamerikanska blåsmusiktraditionen blivit dominerande och den nya blåsmusik som komponeras är avsedd för denna instrumentation (*concert band, wind band, symphonic band*<sup>84</sup>), är det en utveckling man måste acceptera. Samtidigt får man vara tacksam över att den gamla svenska besättningen fortfarande odlas i civila sammanhang, i främsta rummet och med pietet och skicklighet av eldsjälarna i Militärmusiksamfundet<sup>85</sup>, som genom inspelningar och konserter försöker ge spridning åt den.

### **Epilog: en auditiv jämförelse**

För den som hört både den gamla svenska besättningen och den nya är skillnaden uppenbar. Det är här inte en fråga om kvalitetsbedömning, utan om ett åskådliggörande – vad lyssnaren sedan tycker är vederbörandes ensak. Vid seminariet avser jag att presentera två inspelningar av samma marsch, ”Värmlands regementes marsch” (*Pepita Marsch* av C. Neumann). Den ena inspelningen är gjord av Arméns Musikpluton 1988, med modern, internationell besättning och den andra av en 1987 tillfälligt sammansatt blåsorkester, bestående av blåsare med erfarenhet av den gamla svenska besättningen och med den äldre instrumentationen i en musikkår typ I.

---

<sup>83</sup> <http://de.wikipedia.org/wiki/Armeemarschsammlung>

<sup>84</sup> Termerna varierar, men avser samma typ av ensemble, med samtliga familjer av blåsinstrument mer eller mindre talrikt representerade.

<sup>85</sup> Enligt Lars C Stolt (e-postbrev den 28 februari 2007) var Militärmusiksamfundet den enda instans som avgav ett negativt yttrande över regionmusikbetänkandet 1968.

1. Arméns musikpluton 1988, under ledning av Torgny Hanson, med den nya ”internationella” besättningen:
  - Flöjt: 3
  - Oboe: 2
  - Klarinett: 13
  - Fagott: 2
  - Altsaxofon: 2
  - Tenorsaxofon: 1
  - Horn: 5
  - Kornett: 5
  - Trumpet: 5
  - Trombon: 4
  - Bastrombon: 1
  - Euphonium: 1
  - Tuba: 4
  - Slagverk: 5
  - Summa musiker: 53
  
2. Symfonikernas musikkår i Stockholm, på en CD, inspelad 1987, kallad ”Göta livgardes musikkår i frack“, under ledning av Jorma Panula, med den äldre ”svenska” besättningen:
  - Flöjt: 2
  - Ess-klarinet: 1
  - B-klarinet: 10
  - Ess-kornett: 1
  - B-kornett: 1
  - Trumpet: 3
  - Horn: 4
  - Ventilbasun: 2
  - Trombon: 3
  - Baryton: 1
  - Tuba: 2
  - Slagverk: 3
  - Summa musiker: 33

Skillnaden ligger inte bara i instrumentationen, utan i själva *spelsättet*.<sup>86</sup> Detta kunde inte anges i notskrift, utan bara traderas muntligt och erfarenhetsmässigt, från lärare till elev. Det gamla svenska *spelsättet* förutsatte så korta notvärden som möjligt. Notvärdena skulle ”klippas” i syfte att ge rytmisk pregnans. Tonansatsen för bleckblåsare präglades av en teknik som byggde på ”*stretch and smile*”, d.v.s. spel med spända, uttänjda läppar och tungan som ”avtryckare”<sup>87</sup>. Denna metod har i modern tid kommit att ersättas av en nyare teknik, som bygger på en mjukare, mera avslappnad tonansats, med läpparna sammandragna till en

---

<sup>86</sup> Lars C Stolt, e-postbrev den 22 januari 2007

<sup>87</sup> Det var denna teknik författaren fick lära sig som elev till den pensionerade militäre musikediktören, Elof Wingren, även verksam i Lund som basunist i Akademiska kapellet i början av 1950-talet.

”ringmuskel”, mungiporna nedåtböjda<sup>88</sup>, starkt varierad tungpenetration, men med ett uttalat diafragmastöd, liksom i klassisk belcantosång. Denna teknik, i förening med mera uthållna notvärden, ger en annan klangkaraktär och tonansats och är den dominerande i dagens bleckblåsteknik.

Dessutom har man på grund av den ändrade instrumentationen tvingats skriva nya arrangemang av äldre marscher, för att anpassa dem till den nya besättningen. Detta har dock inte alltid medfört en kvalitetshöjning, och i vissa fall har man inte ens försökt bevara särdragen från de äldre arrangemangen – friheten på blåsmusikens område är sedan gammalt mycket stor. Enligt Mats Janhagen vid Försvarsmusikcentrum i Strängnäs ligger Blåsarsymfonikernas version av marschen ovan närmare Neumanns originalkomposition än Stig Lundblads arrangemang för AM.<sup>89</sup>

### **Källor:**

#### **Statens offentliga utredningar:**

SOU 1935:38, 1930 års försvarskommission

SOU 1942:1, 1942 års försvarsutredning

SOU 1947:72 1945 års försvarskommittés betänkande

SOU 1954:2, Musikliv i Sverige

SOU 1967:9, Rikskonsertter

SOU 1968:15, Musikutbildning i Sverige

SOU 1968: 49, Musikutbildning i Sverige

SOU 1969:12, Regionmusik

#### **Riksdagstryck:**

Prop. 1956:110, 1960:110, motion FK nr 182, den 31 januari 1927

#### **Uppslagsverk:**

- a) Andersson, Greger, art. ”Militärmusik“, *Nationalencyklopedien*, Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs 1989-2000, sid 316.
- b) Granström, Göte, art. ”Militärmusik” *Svensk Uppslagsbok*, Förlagshuset Norden, Malmö 1947-1955, vol. 19, sp. 1135
- c) Kandler, Georg, art ”Militärmusik“. *Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Kassel-Basel-London-New York, 1961 års upplaga: vol 9, spalt 333.

---

<sup>88</sup> Denna metod rekommenderas av Denis Wick i ”Trombone Technique”, sid 18, 29-33, bildtext, sid 98

<sup>89</sup> Telefonintervju den 30 januari 2007

- d) Raumberger, Klaus/Ventzke, Karl, art "Saxophone", *New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Macmillan, London 2001, vol 22, sid 353.
- e) Tremmel, Erich, art "Saxophon", *Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Kassel-Basel-London-New York, 1997 års upplaga: vol 8, spalt 1023-24.

### **Litteratur:**

- Andersson, Greger, *Bildning och nöje – Bidrag till studiet av de civila blåmusikkårerna under 1800-talets senare hälft*, Acta Universitatis Upsaliensis, Nova series 7, Uppsala 1982
- Andersson, Greger, art. "Nazismen och musiken" i Andersson, Greger & Geisler, Ursula (red.) *Fruktan, fascination och frändskap – det svenska musiklivet och nazismen*, Sekel Bokförlag 2006.
- Bevan, Clifford: *The Tuba Family*, andra upplagan, Piccolo Press, Winchester 2000
- Bjereld, Ulf/Demker, Marie: *I vattumannens tid- en bok om 1968 års uppror och dess betydelse idag*, Hjalmarsson & Högberg, Stockholm 2005.
- Björkquist, Gustaf: *Armémusikens sociala betydelse*, eget förlag, Örebro 1924 (citerad av Holmquist – se resp. fotnot)
- Björkquist, Gustaf: *Armémusiken. Vår folkmusik*, eget förlag, Örebro 1918 (citerad av Holmquist – se resp. fotnot)
- Björkquist, Gustaf, *En fara för vår musikkultur*, Örebro Dagblad, den 22 maj 1925.
- Blaukopf, Herta & Kurt, *Die Wiener Philharmoniker – Wesen, Werden, Wirken eines grossen Orchesters*, Paul Zsolnay, Wien – Hamburg, 1986
- Brixel, Eugen/Martin, Günther/Pils, Gottfried: *Das ist Österreichs Militärmusik*, Edition Kaleidoskop, Graz, Wien, Köln 1992,
- Gregory, Robin: *The Trombone – the Instrument and its Music*, Faber & Faber, London 1973.
- Gundersen, Rune, *Musiklöjtnant Johannes Hansen – Nestor inom norsk militärmusik*, tidskr. *Marschnytt* nr 139, mars 2007
- Hodell, Björn, art. "Schweizerier, utevärdshus och restauranger" i Berg, Gösta/Idestam-Almquist, Bengt/Beckman, Birger/Munthe, Gustaf: *Det glada Sverige — Våra fester och högtider genom tiderna*, vol III, Natur & Kultur, Stockholm 1948.
- Holmquist, Åke: *Från signalgivning till regionmusik*, Allmänna Förlaget, Stockholm 1974.
- Johnston, William M, *The Austrian Mind – An Intellectual and Social History*, University of California Press, Berkely, Los Angeles, London 1972, paperback 1983.
- Jonsson, Leif, Tegen, Martin: (red): *Musiken i Sverige*, vol. III, T. Fischer & Co, Stockholm 1992,

- a) Andersson, Greger, art. ”Ensembleverksamheten“
- b) Edenstrand, Åke, art. ”Civila och militära musiker”

Keegan, John: *The First World War*, Hutchinson, London 1999.

Koch, Stefan: *Höger om*, Ordfront, Stockholm 1999.

Matthews, Brian: *The Military Music and Bandsmen of Adolf Hitler's Third Reich*, Tomahawk Films, Winchester 2002.

Olsson, Jan-Olof: *1914*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1964.

Olsson, Jan-Olof: *Den okände soldaten*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1965.

Simon, George T. *Glenn Miller and his Orchestra*, Da Capo Press, New York 1974.

Strand, Sigfrid: *Militärmusikern i svenskt musikliv*, Sohlmans förlag AB, Uddevalla 1974.

Strandberg, Fredrik (huvudred): *Den svenska historien*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1968: vol 9, artiklar sign. Carlsson, Sten, sid 211 resp 251, samt vol. 10, sid 111

Tuchman, Barbara: *The Guns of August*, Random House, New York 1962.

Wick, Denis: *Trombone Technique*, Oxford University Press, London, New York, Toronto 1971.

#### **Internetlänkar:**

[http://www.militarmusiksamfundet.com/show\\_artikel.asp?id=sveadef](http://www.militarmusiksamfundet.com/show_artikel.asp?id=sveadef)

<http://www.militarmusiksamfundet.com/lankar.asp>

<http://www.regimentsmusik.dk/>

<http://de.wikipedia.org/wiki/Armeemarschsammlung>

<http://www.militarmusiksamfundet.com/nolankar.asp>

[www.militarmusiksamfundet.com/show\\_artikel.asp?id=fbaten](http://www.militarmusiksamfundet.com/show_artikel.asp?id=fbaten)

#### **E-postkontakter:**

Lars C Stolt, Militärmusiksamfundet, 22 januari resp. 28 februari 2007

Mats Janhagen, Försvarmusikcentrum i Strängnäs, den 30 januari resp. 14 februari 2007:

#### **Telefonintervju:**

Mats Janhagen, Försvarmusikcentrum i Strängnäs, den 30 januari 2007

## Bilaga I:

### 1925 års kårtyper; beslutad numerär:<sup>90</sup>

Musikkår Typ I, Svea livgarde och Bodens garnison: 33 man

Musikkår Typ II, övriga infanteriregementen: 21 man

Musikkår Typ III, Livregementets dragoner, tre artilleriregementen, samt Gotlands infanterikår: 12 man

Musikkår Typ IV, ingenjörkåren i Stockholm, samtliga kavalleriregementen och en trängkår: 8 man

### Stämbesättning enligt 1942 års militärmusikorganisation<sup>91</sup>

	Typ I	Typ II	Typ III
Dirigent	1	1	1
Flöjt	1	1	1
Ess-klarinet	1	1	-
B-klarinet	9	5	4
Ess-kornett	1	1	1
B-kornett	1	-	-
B-trumpet	4	2	2
Valthorn	4	3	2
Tenorbasun	2	2	2
Trombon	3	-	-
Baryton	1	1	-
Bastuba	3	2	1
Solotrumma	1	1	-
Bastrumma och cymbaler	1	1	-
Slagverk (trumma, cymbaler, bastrumma)	-	-	1
Antal man	33 man	21 man	15 man
Musikelever	6	4	4
Summa	39	25	19

---

<sup>90</sup> Holmquist, sid 98-99

<sup>91</sup> Strand, sid 70. Detta är den "klassiska" svenska stämbesättningen. Strand har haft Sohlmans musiklexikon som källa, vilket kan förklara att Holmquist (sid 118) anger en något avvikande numerär, Typ I, 40 man, Typ II, 23 man, Typ III, 20 man.